

РИСИ, АСПЕКТИ ТА ЗАВДАННЯ ФІЛОСОФІЇ ТЕХНІКИ

Халімоненко О.С., студент

Чаплигін О.К., доктор філософських наук, професор

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Ханс Ленк (нім. Hans Lenk; 23 березня 1935, Берлін) — доктор філософії, професор Університету Карлсруе (Німеччина), колишній віце-президент Європейської Академії наук та філософії права, колишній президент, а нині почесний президент Всесвітньої Академії філософії Міжнародного інституту філософії Париж. З 1955 по 1961 рік він вивчав математику, соціологію, філософію, психологію та науки про спорт у Фрайбурзі та Кілі, а потім кібернетику у 1964 році - у Берліні. Паралельно він активно займався спортом. У 1960 році став Олімпійським чемпіоном з веслування на вісімці, до цього ставав багаторазовим чемпіоном Німеччини та дворазовим чемпіоном Європи з веслування на четвірці та вісімці.

Технічні освіти, феномени та процеси виявляються все більш наддисциплінарними, якщо ми не хочемо виводити за дужки умови їх здійснення та логічні наслідки з викликаних ними інновацій. Міждисциплінарне укладання таких технічних у найширшому значенні цього слова феноменів має деякі сторони, які найвиразніше викристалізуються лише останнім часом, хоча вони частково відомі вже давно, але, очевидно, були частково забуті.

1. Історичність

Фрейєр вже у 1929 р. підкреслював «всесвітньо-історичне значення сучасної техніки», яке не відповідає її культурно-філософському структурному розумінню, прихильники якого прагнуть розглядати її як чисту систему коштів на службі інших культурних цінностей. Фрейєр уже тоді вимагав змістовної «філософії історії техніки». Останнім часом тільки починають розглядати історичність технічних феноменів; це означає, зокрема, заново відкрити і

встановити їхню історичну обумовленість і не розглядати техніку більше просто як універсально-антропологічну константу, навіть якщо окремі автори (наприклад, Закссе) і продовжують говорити про «біологічну схильність до техніки» та про «амбівалентну позицію» по відношенню до неї, а отже, і в ній самій бажають бачити незалежне від специфіки тієї чи іншої епохи людський початок.

В галузі досліджень з історії техніки були засновані кафедри, наукові об'єднання та журнали, опубліковані монографії та збірники – дуже важлива коректива нашого настільки чужого історії часу. І філософський аналіз також починає брати до уваги цей історичний аспект техніки. У філософії Ортега-і-Гассет та Хайдеггер інтерпретували цю історичність ще надто односторонньо як антропологічно-культурфілософську або як буттєво-історичну, але завжди чітко бачили її. Те саме стосується і екзистенційної онтології техніки Бензе 1949 р. з її стадіями і наступними один за одним парадигмами. У західній техніці він розрізняє такі послідовні стадії: механічну, термодинамічну, електродинамічну і, нарешті, атомарну і високочастотну, підкреслюючи, що «технічні традиції є, безумовно, духовними традиціями західної інтелігенції».

Блюменберг кілька десятиліть тому спробував розкрити суть процесів технізації за допомогою тлумачення та розвитку пізньої філософії життєвого світу Гуссерля. Роль філософії він бачить у тому, щоб керувати у процесі технізації загубленими та пропущеними «смысловими структурами». Філософія історії Шаппа, як теорія безперервно та ідентично встановлених конституїтивних засад індивідуального та історичного розвитку є, на думку Тухеля, особливо придатною основою для створення історично орієнтованої філософії техніки, хоча у самого Шаппа, окрім загальних зауважень до положення «для-чого-речі», навряд чи знайдеться якийсь натяк на технічний початок. Філософія історії техніки залишається тут ще голим постулатом.

Нещодавно і Хюбнер намагався «зрозуміти техніку історично, ...зрозуміти

її історію як таку, виходячи з основних цілей і норм техніки», підігнати під своє вчення про чергування історичних систем та їх мутацію та експлікацію і дати їм більш-менш історичне пояснення або хоча б квазіпояснення. Така розробка, проте, поки що відсутня. Але подальші інтерпретації філософії техніки також не зможуть знехтувати включенням їхньої предметної галузі до соціальних та культурних рамок.

2. Суспільно-науковий контекст

Друга сторона наддисциплінарного підкріплення технічних феноменів історично – соціально-наукова. Необхідно звертати увагу не лише на тісну інтеграцію з економічними факторами та розробками, як постійно наголошували Готтль-Оттлієнфельд і Ваффеншміт (що, проте, підкреслювалося вже й значно раніше у «камералістів» та представників «вчення про технологію» у XVIII ст. (Бекманн), фон Лампрехт та ін.)), але також тісне зв'язування з культурними традиціями, соціальними умовами та розвитком, з політичними, економічними, соціально-психологічними факторами. Гелен говорив про все менш прозорі «суперструктури», в яких «наука, її технологічне застосування та промислове використання» немов у функціонально пов'язаній єдності самі себе автоматизують. Більш детальний, особливо методологічно точніший аналіз цих тез, сильно загострених на саморозвитку, досі відсутній. Можна сподіватися, що таке коротке зауваження є спонукаючим до досліджень у цьому напрямі. Науково-експлікований та філософськи ясний аналіз усього того, що може бути названо у широкому сенсі реально-технічним, передбачає також звернення до його соціальних та політичних наслідків, які все частіше обговорюються під рубрикою «технократія». Тут немає можливості цю велику тематичну область досить докладно та серйозно обговорювати. До цих пір дисциплінарно орієнтовані окремі науки могли охоплювати ці феномени лише частково і недостатньо, як це переконливо свідчить Лінде щодо технічних артефактів на прикладі структурно-функціональної соціології; це описане десятиліття панівне у напрямку соціології майже зовсім випустило з виду предмети і цим технічні

артефакти, речі, устрою, тобто реальну предметну техніку. Це – курйоз століття, який ми називаємо «технічним». Лише небагато фахівців у галузі соціології техніки чи проникливі соціальні філософи, такі, як Гелен, чи представники індустріальної економічної науки, схильні до узагальнень, як останнім часом Пфайфер, сприйняли цю висхідну до Лоренцу та фон Штейну традицію.

Науково-теоретичний аналіз висловлювань про «детермінацію» через речі ще немає. Тепер вже неможливо наївно повертатися до нереалізованих тез предметного примусу та застосовувати їх до ідеологічного «цементування».

3. Системні аспекти

У своїй вже згаданій вище програмній статті 1929 р. Фрейер назвав як характерну функцію сучасної техніки поряд з емансипацією від «обмежень органічної природи» та трансформацією «прихованої енергії» в «планомірне управління» наявними у розпорядженні людства формами енергії також і тенденцію до «систематики» та «взаємного проростання окремих технічних засобів та методів з метою створення суцільної мережі володіння природою». Цей системний аспект неявно міститься вже в тезі Готтль-Оттлієнфельда про «сплетіння окремих технічних досягнень у єдиний рух техніки». Творчі аналогії з різними областями, результати попередніх досягнень є умовою справді інноваційного технічного прогресу, який має «важливе значення задоволення потреб». Технологічний прогрес, прогрес у технічному знанні (без необхідності запровадження інновацій) є плідним для внутрішнього взаємного сплетення підсистем. Готтль-Оттлієнфельд говорить вже про низку «безперервності», про мутації («перехід до інших основних ідей рішення») як про «взаємозв'язок усіх технічних проблем» та їх «власного існування», про «виведення один з одного» та «філії проблем», про «єдину систему постановки технічних проблем», а також про своєрідну методологічну єдність. Також і вихідне положення Хюбнера про необхідність аналізу технічних феноменів у рамках історичної системи, як і необхідність суспільно-наукового контексту їх розгляду (маючи на увазі

«суперструктури» Гелена, а також акцент на соціотехнічні системи у Рополя) веде безпосередньо до систематичних принципів у найширшому сенсі. При цьому може залишитися відкритим питання про те, чи розуміти під соціотехнічною системою тільки якусь історичну систему, або тільки історико-наукову систематизацію.

Тлумачення Еллюлем і Бьюканеном техніки як майже (за Бьюканеном) «необмеженої, автономної, універсальної системи експлуатації» (природи, як і людської енергії та мотивації), знову повертають нас до проблеми технократії.

Необхідність системної інтеграції спеціальних технічних областей з деяких пір стала якимось схильним до узагальнення технологам, фахівцям у галузі науки про планування та економістам, особливо, наприклад, у сфері регіонального планування, де планування будівництва, інфраструктура, транспортні системи тощо мають бути взаємно узгоджені – або у питаннях охорони навколишнього середовища, пов'язаних із необхідністю системної екологічної інтеграції. Однак і великі технічні проекти, що мають мету, наприклад, розвиток нових систем озброєння або програму прилучення, здійснювалися як в цілому, так і в окремих частинах їх значною мірою на основі системного аналізу. Техніка мережевого аналізу та морфологічні методи по Цвіки, а також оцінки різних ступенів релевантності (дерева цілей), дослідження операцій, оргтехніка, вихідні положення логічних рішень та аналіз цінностей у сенсі теорії організації утворюють вихідну основу для швидкого розширення у прагматичній концепції системотехніки. Намічене узагальнення та розширення застосування оперативних, за Бунгом, теорій, а також теорій управління рішеннями вже стало настільки значним, що можна було б говорити афористично підкреслено та прагматично коротко про перехід від «технічного століття» до (інформаційно-) «системно-технологічного віку», при цьому усвідомлюючи те, що з такого роду гаслами треба обходитися дуже обережно. Але саме завдяки такого роду афористичним позначенням особливо рельєфно, ідеально-типово схоплюється суть змін, що відбуваються. Вираз «системно-технологічний» повинен при цьому

вказати не тільки на цей аспект прагнення до всебічно багатодисциплінарної системної раціоналізації, а й на значення інформаційної техніки і систем управління, що швидко зростає у зв'язку з цим. При цьому, однак, ми в жодному разі не збираємося віддати перевагу системно-гармонійній концепції рівноваги саморегульованих соціотехнічних автоматизмів, як це, наприклад, тривалий час робила і робить частково і досі структуралістсько-функціоналістська соціологія щодо соціальних систем (Парсонс, Луман). Вихідні положення системного аналізу можуть цілком застосовуватися і для дезінтегрованих або розпадаються, для некерованих і що знаходяться в умовах нестійкої рівноваги систем, що самозбуджуються, що в соціології відзначав вже Мертон.

4. Міждисциплінарна кооперація універсалів, генералістів та технологів

Якщо Симон Мозер вже 1958 р. говорив про необхідність «спільної роботи техніків, що цікавляться філософією, і зацікавлених філософів» – оптимальне об'єднання таких персон, звичайно, далеко не завжди реалізоване і часто навіть проблематично, – то багатодисциплінарності та системності проблем, що виникають у сучасній техніці, повинні відповідати, і дійсно відповідають, з одного боку, все зростаюче розмежування та спеціалізація проектно-орієнтованих дисциплін, а з іншого – кооперації, що посилюється, всіх залучених до вирішення того чи іншого проектного завдання фахівців з різних сфер науки і техніки з так званими генералістами. Генералістами Хельмер, наприклад, називає вчених, які здатні уточнювати на моделях проблеми, сформульовані в окремих проектних дисциплінах, і робити можливим використання для їх вирішення аналітичних, теоретико-системних методів, при застосуванні переважно вищезгаданих оперативних (у сенсі Бунге) теорій. При цьому важливо розуміти, що необхідна не тільки кооперація з представниками експериментального природознавства та субстантивних (за Бунгом) теорій, орієнтована на розвиток фундаментальних досліджень у тій чи іншій галузі, а й спільна проектно-орієнтована робота техніків-практиків та інженерів-науковців з генералістами, представниками суспільно-наукових дисциплін, а також теоретиками та практиками проектування

та планування. Втім, сама по собі міждисциплінарна кооперація представників технічних наук різних напрямків та навчальних спеціальностей залишає сьогодні бажати кращого. Загальне вчення про технічні науки (про що буде докладніше сказано нижче), орієнтоване на методику і методологію науково-технічного дослідження, могло б безсумнівно допомогти навести мости між окремими науково-технічними напрямами, що дійсно стає нагально необхідним через все відчуження, що все поглиблюється. До цієї дедалі більш міждисциплінарної кооперації спонукають системні проблеми, які все частіше виникають у лоні сучасних складних технологій. При цьому тісна співпраця між філософами-універсалістами та інженерами-вченими необхідна не лише в галузі критики норм і цінностей, а й у плані здійснення комплексної соціально-філософської інтерпретації та розвитку філософії техніки як «наближеної до дійсності» філософської дисципліни. Філософське пояснення, критичний внесок філософів-універсалістів у цей рух, на жаль, поки що сильно відстає від сформульованої вище вимоги. Зазвичай рух у зазначеному напрямі починається з науково-методологічної постановки проблеми у прикордонних галузях науки та пов'язаних з ними сфер проєктування з метою розвитку свого роду «системної філософії». Книга Ласло «Вступ до системної філософії» є типовим, щоправда, досить спрощеним, прикладом пошуку шляхів руху у цьому напрямі. Саме при аналізі соціотехнічних систем, що передбачає облік культурно-філософських, антропологічних, екологічних та багатьох інших аспектів, філософія, як теорія науки і як соціальна та нормативна дисципліна, має робити свій посильний внесок. Ці нові завдання філософії техніки чекають ще свого розгорнутого формулювання у прагматичному плані, що неминуче передбачає відмову від традиційної догматично-монолітної метафізики техніки.

NAVIGATING THROUGH THE HISTORY OF TOURETTE'S SYNDROME

Kyrychenko A. O., student

Voronova Y. M., Associate Professor

Kharkiv National Automobile and Highway University

Tourette's syndrome, which is easily recognized by excessive nervous energy,